

КОЗОРІС

В І Ч Е

БІБЛІОТЕКА ГАЗЕТИ „ПРОЛЕТАРСЬКА ПРАВДА“

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

+

Шифр ІК Ш6(2-4); К59 Інв. № 262.5772

Автор Козорис М.

Назва Віде: Обновдання.

Місце, рік видання К., 1930.

Кіль-ть стор. 53, [1]с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

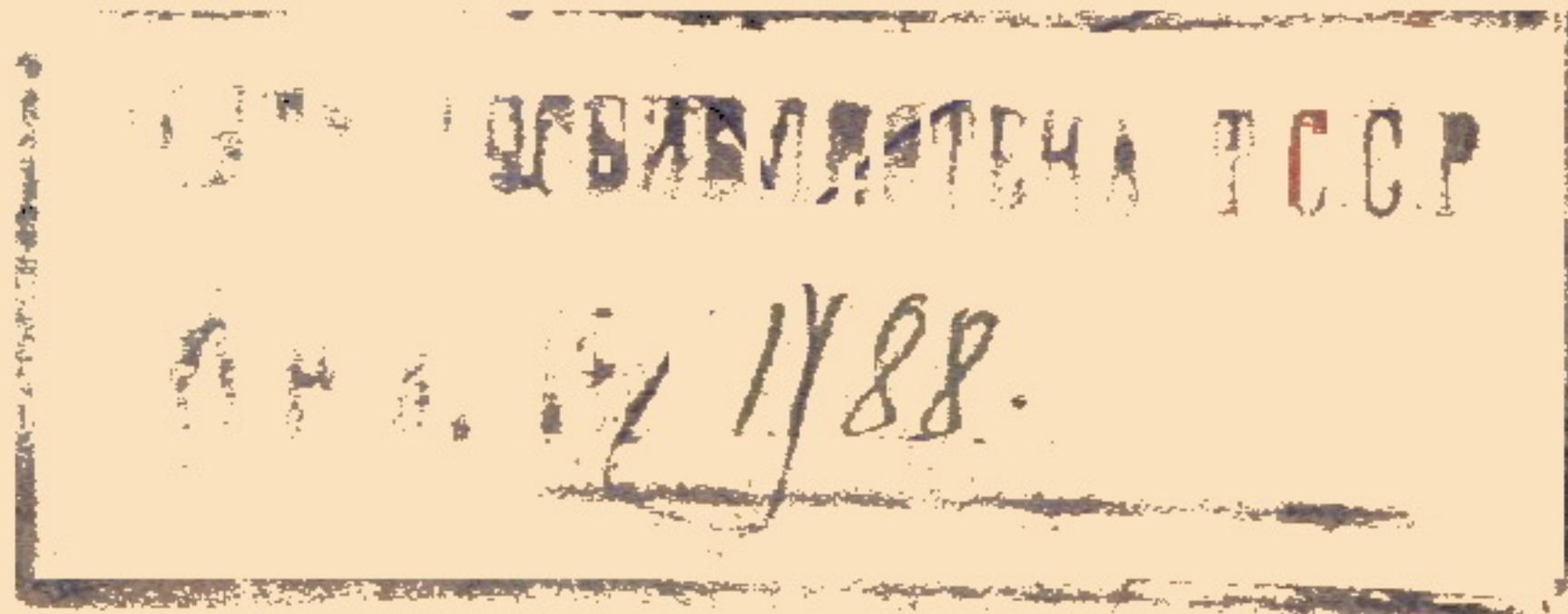
Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют: _____

A530984

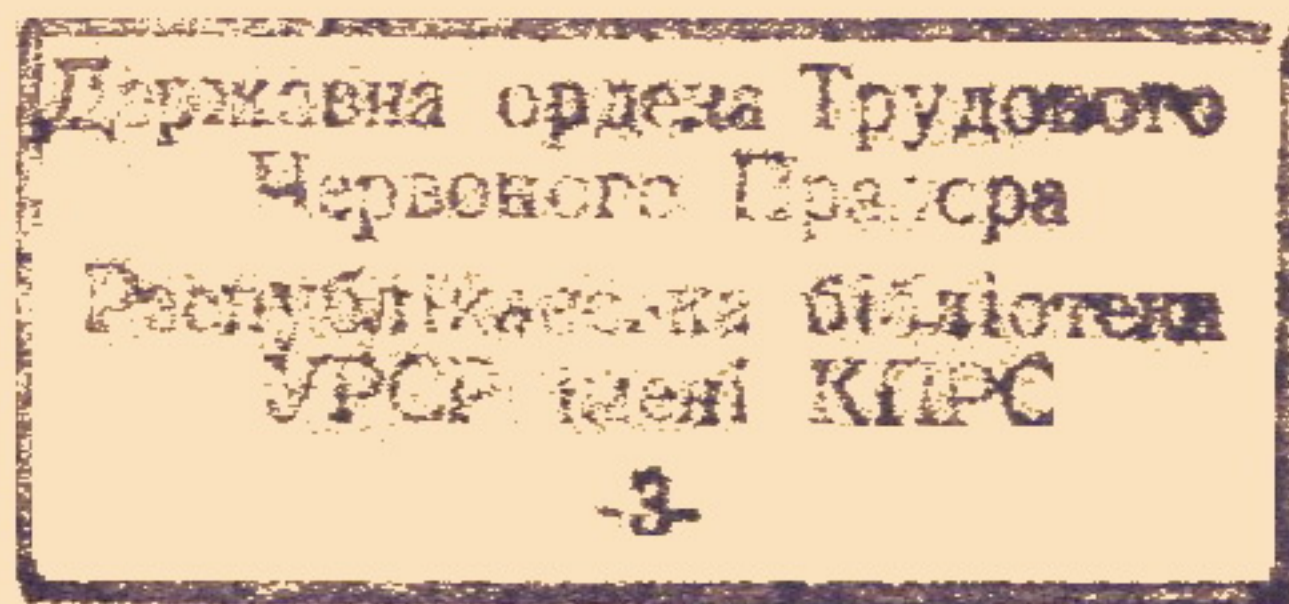
М. КОЗОРИС

В І Ч Е

ОПОВІДАННЯ

2625422

БІБЛІОТЕКА ГАЗЕТИ
«ПРОЛЕТАРСЬКА ПРАВДА»
КИЇВ — 1939

Екзотичніший опис цього владича
власиво в „Літопису Українського
Друку“, „Мартіновому репертуарі“
та в інших повстаннях Української
Кримської Палати

Київський Окріт № 910

Трест „Київ-Друк“,
6-та друк., вул. Леніна, 19
Зам. 1243-37000 — 1930 р.
Арк. 1^{8/4}.

ДВІ СИЛИ

Жандари перекидали в хаті все догори ногами.

В сінях, у коморі й на поді вже перевернули, а тепер перекидали в хаті.

Заглядали під образи, пороли подушки, пхали голову в піч.

Зробили з хати цілий базар.

Серед хати стояв скований ланцюжками парубок, літ понад двадцять, високий як смерека.

Лице окривавлене, підпухле.

З сіней, в зачинені хатні двері, гатила кулаками мати й кричала:

— Пустіть, не вбивайте його, він невинен! Пустіть!..

— Кажі, де книжки та папери? Хто був з тобою в компанії?

Парубок мовчав, дивився понад голову жандара.

— Говориш, сякий сину?

Жандар копнув чоботом.

— Жадних паперів, ані книжок у мене нема, ані жадної компанії.

Другий жандар — лясь у лице.

— Ти, хамське бидло, більшовик, говори правду! А то духа з тебе випущу.

— Бунт хочеш робити? Підмовляєш хлопців фільварки палити?

І кулаком у плечі...

Ні в сінях, ані в коморі, ні на поді, ні в хаті нічого не знайшли.

Скованого парубка повели до громади.

Мати бігла слідом і заводила:

— Ой, що ж ви мені з хлопця зробили? Ой, що ж ви його так споневірили та й змісили на квасне яблуко?

Та побила б вас лиха година за вашу фудульність панську та й збитки!

— Ти, стара, уступишся та й затулиш рота? А то скуємо разом з ним та й поженемо до Станіслава, — кричав жандар.

— Ой, що я вам винна? Куди ви його забираєте на пекельну муку та й на катування? То на кого ви мене лишаєте?

Ой, сину мій нещасний, за що на тебе таку намасть звалили вороги тяженькі?

— Уступишся, стара суко?!

А „сука“ не вступалась.

Ішла слідом з перекривленими устами та з широко розкритими очима. А з очей чорною ніччю розливалась розпач навкруги.

Один з жандарів пустився за бабою.

— Давай руки, нехай і тебе скую! — кричав.

Баба заверещала, кинулася втікати назад та розляпувала болото босими ногами.

Парубок обернувся. Дивився в слід за розхрістаною мамою і сльози підступили до очей.

Зайшли до громадської канцелярії.

А мати сіла на сходах перед ганком. Хто тільки йде до канцелярії, вона просить:

— А подивіться, люди добрі, що там з ним ті кальвіни роблять.

Не дайте їм збиткуватися над хлопцем, аби печінок стусанами не відбили.

А люди йшли з похиленими головами й мовчали мов каміння.

Мати біла головою, підіймала вгору руки, водила блудними очима в сірих хмарах і нелюдським голосом кликала рятунку.

Далі не витерпіла, зірвалася, підбігла до вікна й прилипла лицем до шиби.

Побачила хлопця і знов заревіла:

— Ой, сину, мій сину!..

Вийшов війт і каже:

— Ти, жінко добра, не роби крику, бо тут ржондова¹ хата та й кричати невільно.

— А куди я, віте, піду, як мені мою дитину закували, як кремінальника, на сміх цілому світові та й цалком покалічили?

— Ти, жінко добра, не будь уперта. Їх міць та їх право.

---

¹ Урядова, державна.

Ти не шукай у панської віри рихту,¹ бо не знайдеш.

А криком ти нічого не зробиш та й ніхто тобі не допоможе.

Не ятри криком скаженої собаки, бо ще гірше кусатиме твою дитину.

Мати втихла.

Пішла напроти під шкільну браму й причикла під нею.

Забилася у самий куток, вп'ялила очі в заплакані вікна канцелярії і дрижала мов у пропасниці.

У голові чорним рантухом залягла одна думка: не буде його вже, більше його не побачу...

Під ногами розкривалася немов бездонна прірва і їй здавалося, що ось-ось зісунеться в її пельку.

Тому дужче обіймала рукою стовп і щільніше тиснулася в куток.

А з школи виходили діти.

Втікали на вулицю, немов би їх хто гнав буком.

Побачили заплакану жінку й зупинялися раптом.

— То її Василя заблали сандали до аласту! — говорив школярам білявий хлопчина, що стояв серед вулиці й бовтав босою ногою в калабані.

---

¹ Recht — справедливість, правда.

— До арешту? — питали перелякані діти і ставали рядком, мов горобці восени на плоті, і дивилися то на жінку, то на двері громадського будинку.

— А на тій неділі Якимового теж повезли, — говорила школярка з нахмуреними бровами.

І діти стояли з витягнутими шийками. Чекали, що щось буде, бо це їм не першина.

Заїхала підвода.

Дрібні коні робили боками, ледве тягнули важкого воза по болотній дорозі.

Сухий, з руденькими вусами, погонич у солом'яному капелюсі з пообгризуваними краями, кляв від найстаршого чорта панську владу та „шандарів“, що гонять його в таку негодую на фірманку.

— Коби-м, до холери, вивернув у яку калабаню та най би поталапались у болоті як пацюки.

А дорогою проходили мовчки люди й крадькома поглядали на жінку, що присіла під брамою.

Вони вже знали, що це за добро робиться, і в закипілому серці двигали тяжку лють та безмежну зненависть.

А коли пройшли кроків зо сто за канцелярію, оглядались, грозили кулаками і говорили:

— Чекайте, чекайте, панські посіпаки, ще й на вас зайде холера та й остатна година.

А як вивели скованого парубка з канцелярії, то крові на лиці його вже не було, бо жандар змив мокрою ганчіркою.

А лице було підпухле й синє.

Посідали на воза.

Жандар штовхнув погонича в спину.

— Марш!

Погонич плюнув, зателіпав віжками, покрутив батогом понад головою, і конята рушили.

— Бувайте здорові, мамо, та й не маєте банувати. Чей верну ще до вас та й не мете пропадати.

А мати зловилася руками за голову й заголосила:

— Ой, сину мій сину! О то ті¹ випроваджую зі своєї хати. Не дала-м ти² ні чистої сорочки, ні куска хліба.

Коби-с був умер та й була би-м ті з добримими та й чесними газдами вівела на спочивок.

А там тобі спочивку не буде, тільки мука та й збитки....

Та й не було б вам ні світа, ні сонця. Куди ви мою дитину забираєте?

Та й щоб по вас так слід пропав, як по цих колесах у болоті.

— Поганяй скоріше! — кричав жандар.

¹ Тебе.

² Тобі

Погонич прав пужалном сухоребрі коненята, аж ляск ішов. А вони насилу перебирали тонкими ніжками, а писками діставали болота.

А мати зловила обіруч кіл від плота, придулила до нього голову і заводила на весь голос.

На сусідньому подвір'ї стояв сивий дідок. Він дивився увесь час мовчки і тільки хитав головою.

Але мати не переставала заводити, валилась на пліт, і він промовив:

— Та й чого ти, небого, ревеш?

Думаєш, що на цьому кінець?

Повезуть за ним ще...

-- Най собі везуть кого хочуть, а мені мойого най не займають! Що я сама робити буду? — голосила мати.

— Та й плач тут нічого не pomoже, — продовжував дідок.

На нашій землі, небого, зійшлися дві сили. Єдвабна—панцька та й хлопська—рантухова. І панцька б'є на хлопську, що каменіє гей скала...

Але як скала обірветься та й покотиться, то всіх з ніг звалить та й буде кінець.

І тоді ніхто не буде плакати за своєю дитиною, бо не буде часу.

ВІЧЕ

Нічний сторож Іван Паляниця трубить. Дме у бляшану вартову трубу, що надуте лице мало не полускає.

Трубить біля читальні, біля коршми, біля церкви, лізе на дзвіницю.

З хат, з темних сіней вибігають перелякані газди¹, біжать розпатлані й кричать здалека:

— Гей, Іване, що за гвалт?

— У читальню йдіть, на віче²,—гукає з гори Іван.

— На віче, на віче, на віче! — гомонять за-спокоені вже люди і вертають повільно до-дому та передають тим, що стоять на воро-тах.

А в хаті причісують пальцями голови, беруть капелюхи чи шапки і йдуть статочно, по-газдівськи до читальні.

— Ти куди під ніч?—питає газдиня чоло-віка.

— Не бабська справа, то не питай, — від-

---

¹ Хазяїни.

² Сход.

повідляє газда і замикає сердито двері за собою.

А в читальні над столом блимає лампа світлом завбільшки як котячий язик. За столом під стіною сидить пан посол. Стола відсунули далше від лави, бо живіт пана посла не поміщувався у тому віддаленні, що вистачало для газдівських животів.

Посол спер велику, трохи лису голову на руку і балакає з кількома сільськими головачами.

Голова читальні бігає по кімнаті, мацає чогось кожну лавку під стіною, нишпорить біля холодної печі, йде до вікна.

Він немов у гарячці.

До кімнати входить обережно перший газда. Стає біля порога, каже „славайсу“, дивиться в один, то в другий бік, мабуть, шукає місця, дивиться потім пильно на гурт біля стола, що не звертає на нього уваги, і йде в кут, спирається і застигає в дожиданні.

Приходить другий, третій, десятий, всі по волі, обережно, з широко розкритими очима, немов би сподівались побачити вовка чи ведмедя.

Всі тиснуться біля порога, хоч напереді зовсім порожньо.

— Гей, газди, а посуньтеся наперед, а то задню стіну завалите,—говорить голова.

Газди посуваються повільно, немов борються з якимось великим натиском спереду, і від-

далення між першою лавою людей і столом робиться щораз менше.

А через півгодини Петро Цізорик, що стоїть на самому переді, махає рукою до тих, що ззаду, і кричить:

— Гей, люди добрі, майте поміркунок, не пріть так, а то животом стола переверну.

У кімнаті духота давить легені. У сінях повилазили вже на скриньку від глини, перекинену догори дном.

У відчинені вікна тиснеться десяток голів, одна понад другою, а на подвір'ї все більше густіє.

Йдуть та йдуть. Як не йти, коли трублять, та ще до читальні?

Війт та вчитель ледве протиснулися до стола. Розпирали людей на обидва боки, мов піскову зарву, що хоче живцем засипати.

А як у кімнаті не було вже де соломинці впасти, як деякі газди посідали вже на піч, мов на хори, голова читальні біля стола підніс руку догори, бо його малого з-за людей не було видно, і говорить:

— Панове газди! До нас приїхав несподівано наш пан посол та й хоче нам дещо сказати. Треба вибрати голову зборів і секретаря.

— Я думаю, що на голову зборів треба вибрати голову читальні, а секретарем пана вчителя,—заревів на всю читальню постійний

агітатор пана посла, що приїхав разом з ним, і знав усі села, всіх селян і всі коршми.

Як голова відкрив віче і дав слово панові послові, цей почав.

— Дорогі мої панове виборці!..

Після цього вступу він відкашлянув два рази і далше вже поїхав, мов по маслі.

— Вже третій рік, як я був у вас. Ще перед виборами до парламента. Дякую вам дуже красно, що ви своїми голосами, що ви їх дали на мене, помогли нашій хлопській партії перемагти панів.

— А диви, коли пригадав собі, аж на третій рік! Файна подяка,—шепоче сусідові рудий Андрій.

— Я був так дуже зайнятий посольськими справами, що не мав часу скоріше до вас заглянути.

Але тепер настав такий час, що чесному хлопському виборцеві не можна бути байдужим.

Уряд тепер у непорозумінні з парламентом.

Пани не хочуть нічого чути про домагання наших радикальних, хлопських послів. З дня на день треба сподіватися розв'язання парламента і нових виборів. Нас, радикальних ваших послів, панове виборці, хотять знищити. Чуєте?.. На нас завзялися. А знаєте чому?.. Бо ми стоїмо за хлопську справу, за вашу біду.

Але треба вам знати, що це тільки наша

заслуга, що уряд був змушений прислати кукурудзу навесні для наших голодних сіл.

А на печі говорить кум Іван кумові Олексі на вухо:

— Чи чуєте, куме, який масний, такий без смальцю лізе. Ну й крутить, ну й пащекує! Бо чи чуєте, вже знову вибори?..

А кум Олекса байдуже відповідає:

— Яка тут дивниця, куме?.. Це вже його адвокатський фах брехати. „Хрисцінин“ мусить добре подумати, поки збреше. А він бреше напам'ять. Це вже який кому господь писок дав.

А посол продовжує з запалом:

— Ця кукурудза панам сіллю в оці. Нам вона, панове виборці, коштувала великих трудів. Ми знали, що без цієї допомоги наш бідний хлоп пропав би. Нашим виборцям треба тепер писати по газетах, треба кричати на вічах, що своїх, хлопських, радикальних послів вони не дадуть кривдити.

Панове виборці, ви повинні голосно кричати всім і вся, що як уряд посміє розв'язати парлямент, то при нових виборах усі теперішні радикальні послі все одно будуть знову в парляменті.

Пан посол говорив щораз голосніше. щораз завзятіше. Минало півгодини, минало три чверті, година, а промова пана посла плила, мов ріка весною.

А люди поспиралися один одному на плечі

і закам'яніли з розкритими ротами і вибалушеними очима.

Як скінчив, маса захвилювалася то в один, то в другий бік, хтось насилу став протискатися надвір.

Голова питає, чи хоче хто з виборців говорити.

Маса мовчить.

А коло печі випростовується високий, мов тичка, газда з білим, мов повісмо, волоссям, підносить два пальці в напрямку до стола і м'яким, як у дитини, голосом каже:

— Я хочу...

Всі передні голови раптом повертаються в його бік.

— Іван Макогін має голос...

І Іван починає:

— Тото, що говорили пан посол, то воно ніби все рихтально.

Правда, ми є хлопи, радикальні хлопи, і пани не злюбили нашої хлопської політики.

Це цілком рихтально, і ми знаємо, що нас ніхто не любить.

Але я хочу одно сказати. Я не то, щоби тото, як його сказати, хотів скаржитися, але я хочу сказати за тоту сировицю.

Ви, люди добрі, пам'ятаєте, як перед виборами, тут у читальні, пан посол говорили, що сировицю ми маємо через місяць, а найбільше через півтора.

— Можете сміло бочки лагодити! — казали пан посол.

Я, правду казати, після виборів узяв стару бочку з-під капусти, підбив обручі, заднив, вистругав чопа.

Та що тут говорити? Це не тільки я.

І кум Петро свою з-під муки також ладнав, — усі лагодились.

Ждемо ми півтора місяця, ждемо два, ба й три, півроку, рік, досі ждемо, а сировиці як нема, так нема. Хоч би яка маціцька писулька за сировицю від пана посла прийшла.

Так і всі бочки порозсихалися,

Це вже для нас зовсім нефайно, та й для пана посла, бо сировиці нам для худобини так треба, як умерти.

А більше не маю що сказати, най другі газди говорять...

Потім забирає голос кривий швець, що то його Клянчиком прозивають. Його не видно поміж людьми, тільки пискливий голос добувається десь знизу, мов із пивниці.

— Я, панове газди, хочу сказати за тоту кукурудзу. Скотини у мене нема, тому мені за сировицю „байбардзо“.

Тото, що пан посол казали за кукурудзу, що нібито прислали з Вігні, то воно дуже файно.

Як нема що їсти, то благо як є й кукурудза.

Ви сами знаєте, що робилося на весні.

Бідний нарід погибав з голоду.

А тут раптом кажуть єгомосьць на проповіді:—Люди добрі, наш посол вдарив по телеграфу, що з Вігні йде для села кукурудза.

Нарід так зрадів... Навіть ті, що дрімали на проповіді, посхоплювались. Ціла церква пошепки тільки за кукурудзу й говорила.

Казали, що для нашого села йдуть три вагони.

Як три, най буде три, і це файно.

Я так утішився, бо знаєте шестеро дітей, найстаршому вісім, а в хаті нема чим ока запорошити.

Кажу я своїй: „Ти, Марино, злагодь якого доброго мішка, витріпай та позашивай, щоб не сипати по дорозі“.

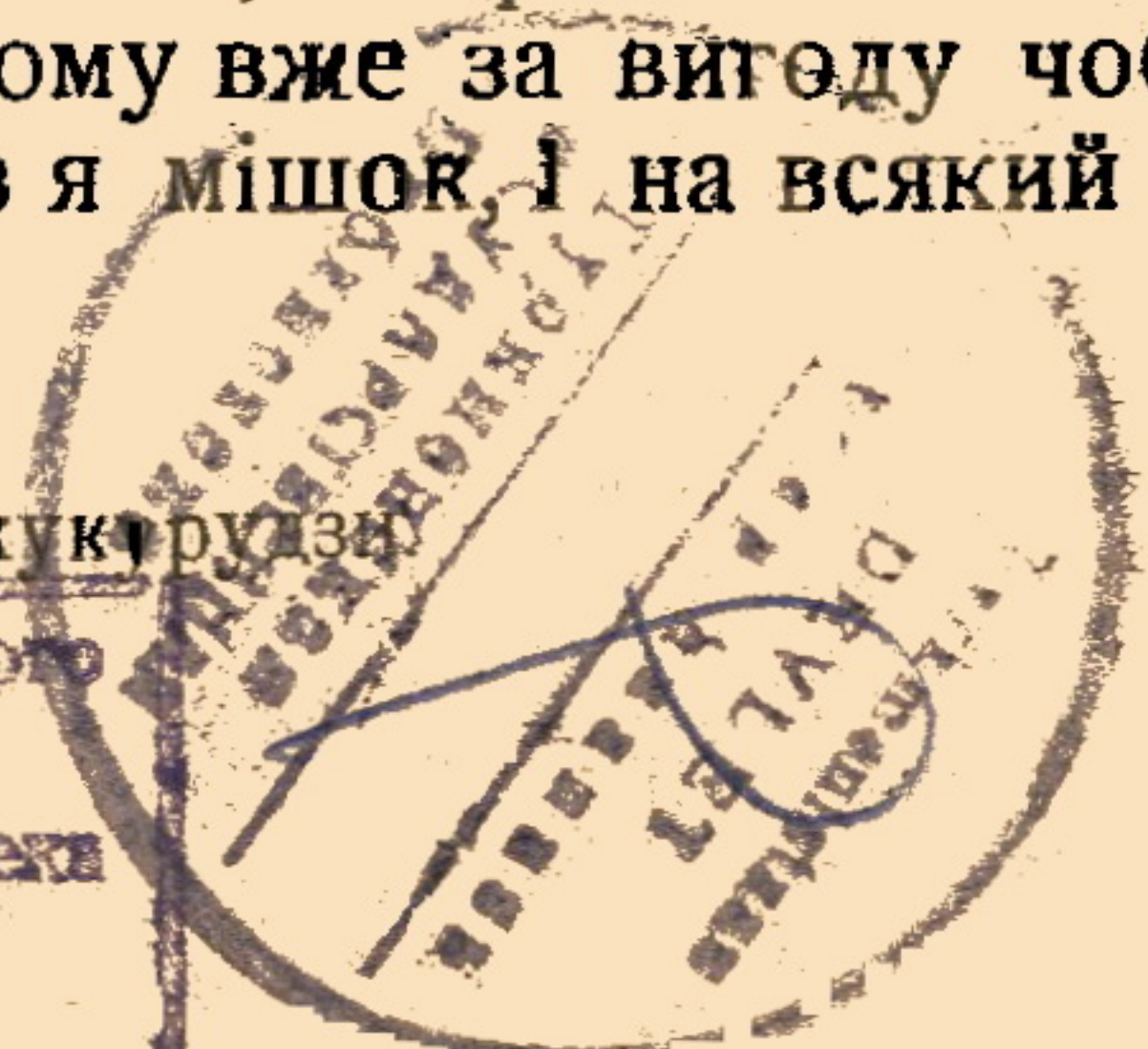
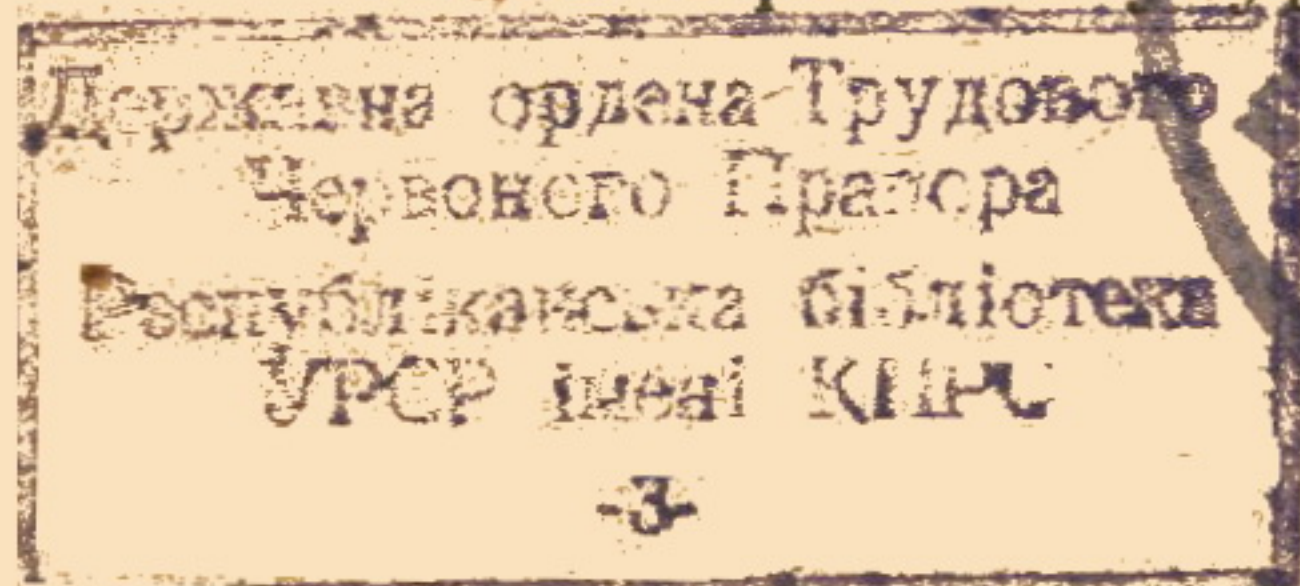
Так собі й міркую: з півгелетки¹ лишу на насіння, бо казали, що якась гамериканська, а зо дві-три гелетки розідру і буде на чир² на якийсь час.

Але минає тиждень, другий, такі вони довжелезні, аж десь на третій пішла чутка: кукурудза вже на станції.

Схопився я на другий день раненько, збудив сусіду Максима, запряг він свою конячку, пообіцяв я йому вже за вигоду чобота на правити, вхопив я мішок і на всякий випадок

¹ 1/4 центнера.

² Рідка страва з кукурудзи.

2625442

жінка кинула ще півмішечка, і гайда на станцію.

Але коло хреста переймає нас склепар і питає:

— Куди?..

— По кукурудзу,—кажемо.

— Не тратьте, люди добрі, днини,—каже,— і завертайте додому, бо кукурудзу буде ділити завтра комітет.

— Який комітет?—питаємо.

— Єгомосць, голова читальні й війтів Петро.

Так, якби нам хто по писку дав.

Вернули ми.

На другий день раненько ми знову на станцію. А там народу видимо-невидимо. Чуємо, що то один вагон на три села.

Як стали вичитувати з якогось паперу, як став нарід товпитися, мало мішків людям не пообривали.

Як прийшла десь під вечір черга на мене, то вже нічого не було.

А війтів Петро каже мені: „Лізьте у вагон, там порозсипалось трохи, та позмітайте“.

Що робити? Маю я вертати на посміховисько з порожнім мішком?

Поліз я, змів то руками, то мішком, було з сміттям не ціла гелетка.

Промаяв цілу днину, а діти цілий день ще перебирали, бо повно сміття було, докупив ще в Іцька півгелетки на борг, роздер на

жорнах у Микити, та й така моя чорна та темна кукурудза була.

А дехто, правда, нічого дістав. От голова читальні нічого собі мішечок несли, вийтів Петро доброго півміха двигав. Кажуть, що єгомосць узяли дві гелетки на насіння.

Але мені здається, що для бідного чоловіка цілком всеодно, чи тота кукурудза була, чи ні, то ліпше було її не присилати, бо то тільки бідний нарід думками собі ночі збавляє, та й днину тратить.

Та й я скажу, що хлопіві все одно нічого не дають, чи є посол, чи ні, то хлопіві цілком однаково. А ті вибори, то тільки на те, аби хлопа шандари кольбою¹ в боки штовхали, аби його вели до арешту та й аби хлоп робочу днину тратив.

.Після цього вже ніхто нічого не говорив, тільки всі галайкотіли так, як гегають дикі гуси, що летять ніччю, та й з дороги зіб'ються.

* * *

А як у читальні опустіло, а біля стола чути було тільки постійного агітатора й писаря пана посла, що гомонів до невеличконого гурту і розмахував руками, тоді приступив до пана посла місцевий дяк з покірливістю робаки, що хоче дістати кістку, і говорив на вухо:

¹ Прикладом.

— Єгомосць просять вас дуже файно зайти до них на слово.

Пан посол немов очікував такого закінчення, бо шлунок домагався свого, і поквапко вийшов з читальні. З ним ішов голова читальні з церковним старшим братом, за ними агітатор з дяком, а війт плентався ззаду нерішучо, бо не знав, чи йому, як урядовій особі, слід іти, чи ні, а кортіло дуже.

Як увійшли до сіней, молодий, повновидий пан-отець одкрив двері вітальні, взяв пана посла під руку і ввів до ясно-освітленої кімнати.

— Ви, пане посол, пам'ятали б трохи і про себе. А то ви там з людьми без кінця. Я дуже радо пішов би був послухати вас, але, знаєте (говорив тихо на вухо)—наш єпископ має дуже чутке вухо. Якось воно, знаєте, священик—на радикальне віче. Хоч я людина поступових поглядів...

А потім голосно:

— Що це, з парламентом щось не гаразд? Пахне розпуском? Нічого, подбаємо щоб наші знову там сиділи. Ми не дамося шляхті.

— Про мене,—говорив знеохочено посол,—коби дотягнути до кінця, і мене більше в посли ніхто не заманить.

— Що? — удав дуже здивованого пан-отець.

— Дійсно!.. Знаєте, наш нарід такий, що

Йому ніколи й ніхто не догодить. Це прірва, в якій дна немає.

Я з сил вибиваюся, нищу сам себе і свою сім'ю матеріально, а тут ще до мене мають якісь дикі претенсії, якесь невдоволення.

Той сировиці хоче, а той кукурудзи не дістав. Треба було ще мені самому їхати ділити.

— Пане меценасе¹, хто звертав би увагу на такі дурниці? Якесь там хамло немитим рилом гавкає і ви берете собі це до серця? На дурнях світ не стоїть. Хай собі хто що хоче хляпає язиком, а ви, як передова людина, мусите виконувати свій патріотичний обов'язок. Чи не так?—питав агітатор, звертаючись до присутніх „представників“ села.

— Цілком рихтально, — притакували вони.

А в другій кімнаті було чути, як розкладали посуд на стіл, як хтось одкорковував пляшку і як тоненько дзвеніло скло.

* * *

Підчас цього на мельниковому кутку йшли два газди: ткач Гаврило з поштарем Ільком. Ішли поволі, бо надворі було темно, а під ногами робилося слизько від дощу, що став накрапати.

— А що ж він там говорив?—питав Гаврило,—бо я вже тільки на подвір'ї постояв.

---

¹ Так називають в Галичині адвоката

— Гадаєте, куме, що багато втратили? Ні.. Говорив, що знову вибори будуть.

— Вибори?.. Ого, мене вже не здуриш. Я вже знаю ці вибори.

Бо то, знаєте, перед тамтими виборами здибає мене той гавратий його писар і кричить, що пропадає справа, бо Перець агітує за польським паном, і дає людям по шість корон за голос.

— Що ж,—кажу йому,—дороги ми йому до людей не загородимо?

А він мені:—А ви загородіть. Зробіть йому щось таке, щоб йому відхотілося. Могорич даю...

Правда, він тоді почастував мене по-людськи.

А я з коршми, та й прямо на Медведівку. А там у Перця файних дві копиці сіна стояло, так по два вози. Черкнув я і засіяло. Думаю собі, ніхто не побачить, а йому буде знак. Та на мою біду, якісь хлопці ночували з кіньми і підгледіли. Чую, мій Перець мене в суд. Прийшли „ферлядунки“¹, йду я до канцелярії та й кажу: „Пане посол та й доктор, така і така справа, заступіть“. А він мене до писаря, щоб записав.

Бере писар від мене справу й каже:

— Шість корон.

— Я—шість корон?.. Та це через вас...

---

¹ Оповістки.

А писар каже:

— Як пан посол скаже без грошей, то так і буде.

Я знову до посла, а він мені:

— У мене тисячі виборців. Як я буду всіх даром заступати, то з торбами піду. А в мене жінка та й діти.

Плюнув я йому під ноги, та й пішов.

— Ну, та й що?—питає зацікавлено поштар.

— Ніби ви не чули? Пішов я сам на суд, „зафасував“¹ півтора місяці, та й все. А тепер най він мені ще півслова скаже за вибори, то я йому скажу:

— Най ті шляк трафить²—і більше нічого.

---

¹ Присудили.

² Хай тебе параліж розіб'є.

ЗА ПОРАДОЮ

До пан-отцевої канцелярії віє холодком.
Гірський вітрець вливається крізь відчинене вікно і приносить запах розпаленої живиці.

Тихо бренять, літаючи, мухи.

Двері до холодних сіней відчинені.

Десь у сінях дзьобає курка.

Пан-отець у засмальцьованому легкому халаті напівлежма розперся на розбитій софі.

Ця софа, мов гірський хребет, з горбами і з долинами.

Старі пружини риплять за найменшим рухом.

Пан-отець курить люльку на довгому цибуху.

Сорочка розхрістана, виглядають щіткою голі груди.

Залюбки пахає грубими губами, а на них ще блищить обідня масність.

Хмари синявого диму летять у повітря.

Пан-отцеві з асоціації пригадуються кучеряві хмарки на церковних образах, такі самі

синяві з пухнатими голівками янголів, а ззаду куценькі крила.

У сінях заторохкотіло.

Пан-отець ліниво повертає голову до дверей і глипає зкоса лівим оком.

Не видно нікого.

Вертає знову до давнього положення, позіхає широко і продовжує свої думки.

З сіней долітає стриманий кашель.

Пан-отець знову повертає ліниво голову й чекає.

Із-за одвірка висувається кінець носа, потім лице в рямцях блискучого від товщі волосся.

— Ти, Ива, чого?—гомонить баском пан-отець.

Із-за одвірка висувається щораз більше похилена постать гуцула. Він обережно гостроносими постоломи переступає через високий поріг, робить біля дверей глибокий поклін, аж головою дістає до зігнених колін.

— Ти чого? — питає твердіше.

— Я до вас, єгомостику.

— Бачу, що до мене, бачу... В якій справі? Може, не дай бог, хто захворів?

Думає, що Іван високо живе, що погано до нього на гору дряпатися.

— Ні, єгомостику, всі здорові, дай боже й вам.

Я до вас за порадою.

— За порадою?

Пан-отець байдужіє, намощується глибше

в одній з долин софи і пахає так голосно, що гуцулові слина точиться. Але люльку тримає в дзьобні¹, бо при єгомостеві не ва- житься закурити.

— Ну, кажи! — єгомосць байдуже.

— Ви, єгомостику любий, вибачте, що буду вам голову крутити. Але нас уже двадцять років так файно вчите, що кращого вчителя нам не треба та й мусимо до вас іти на пораду.

А пан-отець думає: — краще ти б не йшов і не морочив мені голови.

Але вдає, що радо слухає.

А Іван дивиться вперто на єгомостів ніс із синьою мережкою, на віддутій живіт, і в закутині думки міркує нишком:

— Такий з тебе піп, як з мене легінь

Коли б менше дер з живого й за мерт- вого, та коли б менше у пляшку заглядав, та коли б менше дівок наплодив, аби не треба гуцулам стільки на віно їм зносити, то може був би людський піп.

А голосно каже:

— От лиха годинонька на мене, єгомо- стику, що не знаю звідки взялася та й куди її діти.

— Може з маржиною² погано?

— З маржинкою питаєте, єгомостику? Ні,

---

¹ Торбина через плече.

² Худоба.

най бог боронить! Буває часом, не при нас кажучи, але не те.

Бачить, що пан-отець не дуже радо слухає, і не знає, як почати.

— Чи йому відразу сказати, що не хочу дурнички, що принесу будза¹ чи бриндзи, най собі калюха напхає, чи нічого не казати, щоб, може, не образився.

— Що ж сталося? — перебив нетерпеливо пан-отець.

— Стою я, єгомостику, після Юра на обійстю, стружу кісся, коли чую: — Йва!

Обертаюся — шандар, той Юзик з рудими вусами.

Мені аж коліна затряслися.

Думаю: ого, вже якась напасть.

Або якийсь штраф, або податок, або арешт.

Знаю, що шандар до газди з добром не приходить.

— Чи дужі, як поживаєте — до мене.

Я цілком здурнів.

Не знаю, що відповісти.

Скажу — зле, може не вгоджу.

Подумає: диви, злодій руснак неконтентний нашою владою!

Буде біда.

Скажу — добре, й так може не вгоджу.

Може подумає: диви — живе хлоп у добрі, теплий газдик, і причепиться як п'явка.

---

¹ Свіжий овечий сир.

То я кажу: дихаємо, паничу, дай вам боже здоров'я. Де це ви такими світами аж до нас на грунь¹?

А тихо думаю: щоб ти не діждав, де ти взявся на мою голову!

Знаєте, єгомостику, це так, як чоловік засне у лісі й почує, що галиця² в пазуху лізе, а він так тихенько, делікатно лежить, щоб не подрочити її, а сам міркує, як їй голову вкрутити, — таке й моє.

А він дивиться чисто по обійстю, як коли б хотів усе з'їсти своїми шандарськими очима та й каже.

— Файне у вас газдівство. І хата файна і стайні нові. Дуже мені удалося³ у вас.

І показує на ліс та й питає:

— А цей ліс ваш, а он та полонинка, а он ті дробета⁴, що пасуться, а он та маржинка — ваша?

Я зацікавився. Не знаю, що сказати. Це вже, думаю, напевно якась напасть, або нові податки.

— Нічого, сарако, Йва, не зробиш, — думаю, — нічого не збрешеш. Як він за податками. то там у табулях у них та в протокулах усе чисто позаписувано.

¹ Горб.

² Гадюка.

³ Сподобалося.

⁴ Вівці.

Та й кажу: — Моє, боже та й панське, щоб тільки ми здорові були.

— Дуже ви мені, Йва, вдалися, — каже, — файний з вас газда. Знаєте, в мене всі газди ніби на долоні. Всіх акуратно знаю. Знаю, що ви файний газдик, що там за кічерою¹ Потьик, скарбовий злодій і раубшиц², а там над облазом³ Дземюк — п'яниця і розтратник, а там Онучак, що десять любасок має.

Вичитував усіх мов з книжки.

А я собі думаю:

— Не даром ти шандар і на людську біду чекаєш, що так усіх вичитуєш.

Іван змовк, як глипнув на пан-отця.

Він тримав у двох пальцях на животі люльку. очі склеїлися, а сам сопів, як ковальський міх.

— От і дурний я. Треба було принести доброго будза та й перед очі поставити. Певно, не був би дрімав. А від дурнички на сон зломило, — думав гуцул.

Хвилину стояв мовчки... Потім чихнув і став полою ніби носа втирати.

Пан-отець лупнув раз, другий очима, встро- мив у рот люльку і запихкотів скоро, бо погасла.

— Що, забрав тебе до арешту?.. Чи як ви розійшлися? — питав піп.

¹ Стрімкий верх.

² Безпатентний мисливець.

³ Стрімкий беріг.

— Кого? Мене ніби? Ех, єгомостику, якби він узяв був мене до арешту на яку неділю, це півбіди. Він мені так у печінки заліз, що не знаю куди повернутися. Ви вже, єгомостику любий, вислухайте мене і порадьте, а я вам таку бербеничку¹ бриндзи, що пальці облизуватимете.

Пан-отець відразу набрав енергії, намо-стився вигідніше й заговорив скоро:

— Кажи, кажи.

А Іван побачив зміну на пан-отцевому обличчі й набрав відваги.

— Чого, Йва, не сідаєш? Сідай!

— Дякую, єгомостику, але якось ніяково свою гузицю коло вас мостити.

— Сідай, кажу, — гримнув пан-отець і потягнув Івана за рукав.

Іван сів, підігнув ноги під крісло, а обі руки спер на катрафієвій² палиці, а зверху притиснув їх бородою і говорив:

— А потім він поклепав мене по плечах та й знову каже:

— Файний ви, Йва, газдик.

Міркую собі по його словах, що він чогось дуже ласиться коло мене.

Думаю, — якби він хотів мене в арешт, або на штраф, то він інакше говорив би зі мною. Він би чи в морду, чи кольбою у бік.

---

¹ Мала бочка.

² Гірське дерево.

А він масно й масно. Певно якоїсь кольки хоче.

А він питає:

— У вас, Йва, дві хати?

— Дві, — кажу, — самі бачите. Одна для нас, а друга для добрих людей.

— От у мене до вас просьба. Через неділю має приїхати до мене сестра, ніби на свіжий люфт¹, — каже.

Ага міркую, ще лише потягнуло теплим вітром, а вже холерники² пхаються.

А він каже:

— Відступіть мені на який час одну кімнату, я вам файно заплачу.

Думаю собі: — знаю я твою плату. Добре, що на тім скінчиться, та аж на душі легше стало.

— Та я згоден, як вам дуже треба, а про гроші не турбуйтеся, бо хата й так порожня стоїть, — кажу.

Він засміявся й пішов.

А мене так ноги в колінах заболіли, що мусив сісти на колоду.

Минув, здається, тиждень.

Якось під вечір, дивлюся, йде плаєм³ шан-дар, а за ним ніби якась дівка, ніби пані.

Така лицата, як місяць.

¹ Luft — повітря, на свіжий люфт — на відпочинок, на дачу.

² Дачники, курортники.

³ Стежкою.

Пустив я їх у хату. Жінка занесла гуслянки, бриндзи.

Він заночував. Такі там ішли реготи та переверти, хоч з хати тікай.

Ще Василю до себе зтягнули.

Він приходив потім щодня... Деколи заночує...

А мені байдуже.

Якось вночі виходжу на двір, чую, в хоромах² щось лазить.

— Хто тут? — питаю.

— Це я, дедю³ — каже Василю.

— А ти що тут?..

Мовчить.

— Що робиш? — питаю й напوماцки йду до неї.

— Це вона хотіла мені води дати, — чую шандарів голос.

Я закам'янів...

Нагнав я дівчинище до хати.

Еге, міркую, щось воно не те.

Кажу на другий день жінці: — дай око на неї, щоб біди не було.

Жінка ляпнула її, посварила.

Минуло кілька днів, йду з полонини, аж чую, хтось між гаджугами⁴ перешіптується. Заглядаю між дерева — та й очам не вірю.

---

¹ Рязанки.

² Сінях.

³ Батьку.

⁴ Смереками.

Він притягнув до себе дівчинище та й, пробачте за слово, пхає руки в пазуху.

А я стою й не знаю, що мені робити.

Чи дати йому барткою¹ по голові, чи мені дівці кістки поломити.

Так буде кремінал, а так він розсердиться і готов ще заарештувати.

А вони там туляться.

Ні, міркую, не дам я вам справи докінчити.

Потрутив ногою камінь, він покотився вниз, загомонів, а вона відскочила й побігла.

Взявся я з жінкою слідкувати.

Воно, бачите, дурне, сімнадцятий рік.

Та хіба я вічно дома?

Через три тижні шандарова сестра, чи пані, чи хто вона, звіялась, а він забігає.

Біда моя, й не знаю, як спекатись.

А вчора він прийшов та й каже:

— Хочу сватати вашу Василинку.

— Хто? — питаю.

— Я, — каже.

— Що це ви, паничу, смієтесь з мене?

Ви ж чоловік учений, а вона проста гуцулка, що з нею будете робити?

— Те, що другі чоловіки з жінками роблять, — а сам сміється.

— Та тут, паничу, не до сміху, — кажу.

---

¹ Топірцем.

Ви з „лацінського положені“, а вона собі русначка.

Вона вам у хаті хіба поштуркалом буде— кажу.

А він своє й своє.

Не витримав уже та кажу:

— Йдіть собі з богом і лишіть нас у спокою.

А він до мене:

— Я вам гонір роблю. Я з неї паню зроблю. Всі гуцули будуть її в руку цілувати.

Пам'ятайте, що маєте зі мною справу.

Запишіть їй весь маєток, а собі лишіть половину в доживіття, й ми під вінець.

— Не діждете цього! — крикнув, бо не міг уже видержати.

А він як почервоніє, як крикне:

— Чекай, хлопе!.. Будеш мене ще на колінах просити, як байстрюка приведе.

І пішов...

Мені памороки зайшли.

Вбігаю до хати й кричу до Василяни:

— Правда, що той панський котюга брехав?

А вона бліда, трясеться й ні слова.

Було їй, бо не знав уже, що роблю.

А сьогодні не знав, що мені робити, куди мені йти.

До адвоката не піду, бо це ж така справа. Думаю і думаю й ні сюди, ні туди.

Вибрався до вас, егомостику.

Ви в нас учена голова. Кажіть, що мені робити?

Аби це був наш легінь, дав би йому в морду й сказав би: бери дівку й будь добрим газдою.

А з шандаром, що мені робити?

Я знаю, що вона в його помелом була б. У його в кожному селі таких десять.

Йому її непотрібно.

Він хоче мій маєток посісти, хоче мене з торбами пустити.

Бо якби він був чоловік, то з ним можна би говорити!

А це шандар, що людською кервавицею жиє, що чоловіка за-ніц має, що на чоловіка всяку напасть навертає. З таким собі не заходи.

Як не дам за його, то що мені робити? Чекати шандарського байстрюка в хаті? Вона ж у мене одна. Десять років її дожидали.

А тепер хоч камінь та й у воду, бо такої ганьби я не можу витримати.

А пан-отець міркує:—Був ти, Іване, гонорний, але прийшла й на тебе лиха година. Питав мене Юзик, скільки в тебе маєтку, казав — помагайте, добре віддячу, а воно он як.

І важить у думці справу на всі боки.

Відраджувати — небезпечно. Іван не вдержить язика, буде клопіт з жандармом. Це

вже одинадцятий байстрик у селі, для парафії негарно.

Буде Іван віддавати одиначку, це вже або корова, або пару бичків, та ще й бриндзя й ліжник. Без цього не обійдеться. Як у Івана не потягнеш, то в кого?

Радити, — без лиха ця справа не обійдеться, ясно. Піде між люди погане слово.

А Іван, — хоч не згадуй.

Треба якось так збоку.

— Що ж ви, єгомостику, мо: чите, — теревив Іван пан-отцеві думки.

— Мовчу, бо не знаю, що сказати. Якби тут ще не те, можна б радити, говорити.

А тут уже все наставилося на свою дорогу, на якийсь кінець.

Як його тепер звернути, як воно вже згори вниз котиться?

Тут, Іва, одно: — здавайся на бога!

Іван мовчав як камінь.

Встав, випрямився, переступив з ноги на ногу й каже:

— Таке, єгомосць, мені мудре слово вповіли, що я й своєю дурною макітрою міг би таке придумати.

— Що? — крикнув обурено пан-отець.

А Іван сказав — „бувайте“ й вийшов.

На подвір'ї кинулись на його три попівські собаки. Одна велика сіра, як земля, друга лиса в перебитою ногою, а третя мала, біла.

Сіра лаяла грубим голосом, як великий дзвін, лиса зати́гала сумно, як той, що по небіжчикові дзвонить, а біленька дзвякала, як найменший дзвоник.

Підбігали до ніг, ловили за онучі, за гачі¹ й забрехали на всі верхи.

— Диви, цілу дзвіницю випустив на мене; тепер, сарако Йва, вже й попівські собаки на тебе брешуть.

А тоді, як ти двигав бербениці з бриндзою та все добро, то хвостом коло тебе крутили.

Такі розумні, як їх газда...

Гай, гай! Як на чоловіка паде, то з усіх боків.

А собаки бігли за ним аж на грегит².

Але як Іван махнув за ними палицею й попав сірого, всі собаки заскавуліли, а потім вернулися й пропали в попівському подвір'ї.

Але щось погане, їдке, докучливе осталося від них і гнало вслід за Іваном.

Летіло за його головою, як рій комах за скотиною.

Іван утікав. Дряпався по лисому горбі, біг у ліс між молоді гаджуги й жерепник³.

А кусливі думки не давали хвилини спокою.

— Ти, Йва, не знав колись нікого, тільки верхи й полонини, тільки жінку, дитину, й

---

¹ Штани.

² Кам'яна гора.

³ Колючий корч.

маржинку. Тридцять років здекутор¹ не підходив до твоєї хати.

Ти не підпускав до себе, платив драчу.

А тепер на тебе вже собаки брешуть, за гачі ловлять.

Буде тобі, Йва, та буде. Ще гірше буде.

Будуть тебе, Йва, чужі собаки за торбу, за драні бесаги² ловити, бо ти собі з шандаром компанію знайшов.

Ой будуть.

— Ні, не буде цього!—кричало щось невидиме,—не буде, От здохну тут, на цьому місці, а не буде, в кремінал³ піду, а не буде.

Запальне серце рвалося як собака з ланцюга. Ловив рукою за мохнаті груди. Хотів зловити його і вдержати на місці.

Йшов скоро, збирав усі сили, зійшов на другий плай, аби людям лиця не показувати.

— Та й чого це така пізма⁴ від тебе? га?..

Кричав і дивився вгору в безмежну синяву.

— Не знаєш ти, боже, порядку та й не вмієш його людям дати. Не знаєш... А вони, як вовки...

Замовк... у лісі зашелестіло.

Станув... наслухав.

З поміж гаджуг вискочив наполоханий олень. Гнався наосліп... Побачив Івана, ста-

---

¹ Судовий виконавець.

² Сакви.

³ Тюрма.

⁴ Зненависть, злоба.

нув раптом, розставив передні ноги. Очі горіли, дрижала шерсть. Хвилину... потім стрілою пропав у лісі.

Між молодими гаджугами тільки мелькали верхи кріслатих рогів.

— Десь, певно, раубшиц наполошив.

Шукає рятунку, скочить у пропасть, аби втекти. А я що?.. А за мною також женеться.

А знизу долетів гомін кроків. Чуйне вухо відрізняє твердий хід.

— Це не гуцул. Хтось різко, по вояцьки.

Іван ховається за смерічку, дивиться вниз.

А там нижче між островерхими смеречками показується жандарська шапка.

Іван стає на пальці, дивиться.

Серце кипить, рветься, груди розіб'є.

Видно рудий вус...

— Він, певно, від Василянки: підгледів, що я пішов.

Чогось пригадався олень, як очі у нього горіли, як дрижала шерсть.

Схиляється й інстинктивно хапає шматок граніту.

А жандар внизу, напроти.

Блиснули очі. Рука махнула з усієї сили.

Внизу щось хруснуло, зойк. і щось покотилося вниз стрімким облязом.

Іван оглянувся, перехрестився.

— А тепер здаюся на божу волю, бо так мені піп казав. І побрів між гаджугами.

ТО БУВ ЗЛОДІЙ

Шляхом з Немирова до Брацлава йде сотня галицьких стрільців.

Усіх п'ятдесят п'ять.

Вісімнадцять здорових, п'ять у тифозній гарячці, а решта з тих, що видужують.

Початок січня.

На дорозі грудка. Калабані блищать тонким, хрустким льодом. Придорожні столітні липи чорні, погорблені, німі.

Напереді їде пан сотник з жінкою й дитиною.

Своя бричка з парою гарних коней.

За бричкою підводи: три, далше дві, а там ще одна.

На останній, на голих дошках — п'ять хворих. П'ять скручених в клубок тіл з попереплітуваними ногами й руками, що не розбереш, чиї вони.

Гріють себе своїм теплом.

А під подерті плащі вітер вільно задуває морозні шпильки, що пронизують тіло. Всі п'ять трусяться одною свільною дрожею.

Крайній передає сусідові, а цей далше,

а в останнього помітно її на кінчику ліктя, що стирчить, мов затесаний кілок.

На полудрабках сидять кругом ті, що видужують, і їх безсилі ноги ще не можуть справитися з безконечним шляхом і з розкиданою по ньому грудю.

Пірнули голови у витерті коміри плащів, і тільки кінці червоних носів стирчать із прорізів.

А решта сотні розбрелася, розгубилася.

Лізуть повільно, то парами, то гуртами, то поодинці. Ідуть шляхом, то боками по полю,

їх тримають разом недоїдки колишньої дисципліни, звичка та інстинктивне тяжіння до гурту, хоч ніхто з них і не знає, чому й куди він іде і що з ним буде.

Це вже не сотня, це вже не люди. Це — огарки вояка й людини, що на широких полях виглядають, мов засохле бадилля. Це тільки тіні з наперстком крові в висохлих жилах.

Тільки кріси¹ на плечах нагадують колишню силу.

Та не в кожного є цей спогад, бо в багатьох нема вже сили двигати його на плечах і довелось кинути його на підводу, як надмірний тягар.

А шлях губиться в далечині, а з обох бо-

---

¹ Гвинтівки.

ків чорні липи гнуться на нього і мов ворони, заглядають у вічі стрільцям.

Пан сотник у теплій шубі, бараниця на ногах.

Але настрій поганий.

Від кількох днів укладає пляни і нічого не виходить. Такий час, що нічого не придумаєш.

— І коли це все скінчиться, Славку? Поки будемо так волочитися?—говорить жінка.

— Відчепись, — сердиться пан сотник.

— Пора мати розум! Я так далше не можу... у нас дитина. Будемо волочитися, поки не нападуть і не заберуть усе... А тоді що?

— Це вже моя справа. Ти гадаєш, що в мене не сохне голова? Так уже мені ця сотня остогидла, що чорт її бери! Але покищо мені потрібні люди, потрібна охорона. З сотнею безпечніше.

Коби тільки далше від большевиків у безпечніше місце.

Зліквідую все, залишу собі одну підводу, кину мундир, і слід пропаде...

Сотникова веселішає...

— Купити б яку хатину й сісти на одному місці.

— Можна б усе поховати. А в чужій хаті на очах...

— Я не думаю тримати гроші. Чорт зна що з ними завтра буде. Накуплю золота

срібла, доларів, а тоді хай собі б'ються, ріжуть, чорт їх побери. Всіх разом...

Тільки рукою махнув.

— Я своє відробив доволі щасливо. Про завтра нічого тобі, Олю, турбуватися. Ще Орисі на посаг зостанеться...

Сотникова слухає цих слів, мов солодкої пісні, тулиться до чоловіка і пригортає до себе дужче дитину, що лежить у неї на колінах.

А на останній підводі „видужуючі“ тремтячими руками шукають у торбині рештків чорного хліба, що дістали „за прости-біг“, притискують жадібно до ротів жмені з кришками, а як проковтують скупю звогчену слиною їжу, з глибоких западин виступають наверх очі й блищать ненаситністю.

— Шляк би його трафив! Він собі в бричці, в теплі, а з мене тут душу виганяє...

І зайшовся таким кашлем, що розриває легені, що викидає з рота слину, а з очей сльози.

— І чому я не здох? Були б закопали, як собаку, і кінець. Для чого я тепер потрібний? Аби мені тепла піч, ложка молока, може були б з мене люди... А тут, на цьому вітрі, на цьому возі й на цьому голоді? Знаєте, якби у мене трохи сили, я різав би всіх направо й наліво. Нема вже в мене нічого такого, що руку затримало б...

А решта слухають його з кам'яною німо-

тою, тільки повислі голови трясуться під гуркіт коліс, немов говорять:—Так-так... так-так...

За возами йде гурток.

— Я дальше не піду. Коби до Брацлава. Кину кріса якомусь дядькові, а сам хоч воду возити наймуся. Аби я знав, чого я йду та куди я волочуся?..

— Або ніби хто з нас знає?

— Ніхто!.. Йдеш, як теля, бо підганяють.

— Треба б його спитати. Хоч зараз зробим „гальт“¹ та питаймо: куди гониш нас? З більшовиками наші погодилися... А він з самої Вінниці жене, віддиху не дає... Будить людей опівночі, зриває зі сну і гонить і гонить...

— Та він боїться за своє добро. Диви, які три брики вирихтував... Там і цукор, і сукно, і всякий провіянт.

— Як штаб розбігався у Жмеринці, він цілу касу захопив.

— Касу то він захопив, а ми цілий місяць „льону“² не бачимо. Є два мішки крупи, і тим годує нас.

— Ні, хлопці. Так не може бути. Він за-ніц нас має. Сам у добрі, а ми — ніби його слуги, ніби піддані.

— А жінку, й няньку, і брата, й кучера на

¹ Зупинку.

² Платня.

нашому пайку держить, а люди гинуть від тифу, і нема їм ні шматка хліба, ні шальки¹ чаю.

— Або він яке має право так робити? Нас п'ятдесят чоловік і на нас три підводи. А на нього одного три з усім добром і бричка в додаток...

— А ніби яким правом він узяв собі у Вороновиці п'ятнадцять мішків цукру і каже, що це його?

— Чекай, чекай! Він буде питати тебе про право. Приїде до Брацлава, продасть, сховає гроші й зробить собі право. А ти пильнуй його і волочись чорт знає куди, голодний і босий...

Останнім іде молодий стрілець понад двадцять років.

Ледве тягне ногами. Вітер хитає ним.

На земляному обличчі двоє очей блимає фосфорним блиском.

Щось зловило за горло і тисне так, немов хоче задавити. А він витягає шию і з трудом проковтує слину.

Не говорить до нікого, бо не має сили викинути з себе слово. Іде автоматично і боїться стати, бо чує, що тоді не рушиться вже з місця.

Тільки думки б'ються в голові, мов зловлені горобці в сітці.

Згадує ту хвилю, як перед чотирма ро-

---

¹ Казанок.

ками кинув маму з сестрою і пішов у стрільці, бо всі йшли воювати „за Україну“. Скільки сподіванок роїлося тоді в голові! Чого тоді не обіцяли, чого не говорили!

І він повірив і полетів, як молодий орел. Бачив Карпати, бачив Альпи. Де він не був і з ким не бився?

Була надія: скінчиться війна, поверне додому, відпочине. Може кращі часи настануть, може легше жити буде. І ніхто не скаже, що він на печі виховався.

Тимчасом утікали дні, утікали місяці, роки, а сподівання ще швидше, і не можна було їх наздогонити.

На Україну йшов з радісним серцем. А його баби виганяли з хати й називали „австріяком“. Не знав, що сказати. Правда, він рахувався австрійським вояком, в австрійському мундирі, але тут у серці в нього щось не те, не австрійське, а щось своє, хлопське: від плуга, від землі, під полів.

І тут, на широких ланах, він уперше почув, як груди його наповнюються чимось безмежним і вільним.

Хотілося крикнути, крикнути так сильно, так голосно, щоб ген-ген було чути:

— Це я, ваш брат, такий самий разовий хлібороб, як і ви!

А його назвали австріяком і вигнали з хати. І від тої хвилини він скорчився, ввійшов

у себе, мов равлик. А те все, що було сміливе й гомінке, притупилося, почорніло...

Він був австріяк, один пішак у тисячних рядах.

Потім повернувся до Галичини, бився з панами, знову втікав на Україну і загубився на її перехресних шляхах,

І омана у вигляді отаманів та сотників водить його то сюди, то туди, і він крутиться, мов у зачарованому колі, і не знаходить виходу. Чує, що добирає останніх сил, що ще день-два... і впаде десь серед шляху або під чужим тином, і буде кінець усім сподіванням...

Тимчасом вози станули серед шляху. Стрільці підходять ближче.

Біля останньої підводи метушня.

— Що сталося?

— Остапчук помер.

Витягають з підводи. На землі, на засохлій траві лежить скорчений труп у сірій шинелі.

Затрималась бричка, приходить сотник.

— Помер? Хоч би до Брацлава був дотягнув.

— Не хотів чекати,—кинув хтось сердито.

Сотник оглянувся.

— Що будемо робити? Хіба закопаємо?

Всі опустили голови, мовчать.

Десятник шепче найближчому на вухо.

Цей приносить дві лопати, і стрільці, чергуючись, копають яму під широкою липою.

Робота йде мовчки. Очі всіх звернені під липу, навіть коні повернули туди голови.

Тишу прорізує іржання коня, що лунко котиться по степу.

— Німина і то розуміє. Це його кінь так ірже.

Як поїхав у дев'ятнадцятому на форшпан¹, досі разом були.

А тепер усе скінчилося.

— Хоч німина, а розуміє,—говорить Остапчуків земляк.

Спускають тіло в яму.

Хтось питає, чи не зняти „мантлі“² та чоботи.

— Він заслужив собі, нехай,—відповідають з гурту.

Сотник говорить промову.

Згадує щось про „батьківщину“, про „жертву на вівтарі“, про „патріотичний обов'язок“, про „рідну неньку Україну“.

Всі мовчать, та мало хто й слухає. Не раз уже це говорилося, не раз уже слухалось...

Отупіння й зневіра таким тягарем звалилися на плечі стрільців, що всі похилились, мов старці на цвинтарі.

Почування опускаються в глибину, шукають душевної безодні, щоб потонути, щоб більше нічого не чути, ніколи не дрижати.

¹ З підводою.

² Шинелі.

Кожний ладен хоч зараз лягати поруч у свіжій ямі й сказати: „скінчилося...“

— Так, тисячі жертвують, а дехто наживається, — загомоніло розпачливо з гурту.

Всі піднесли голови, заворушились, дивляться на сотника.

Він скінчив уже промову і з образою в очах шукає, хто сказав останню фразу.

— Рушаємо! — кричить сотник.

Одкликав на бік десятника й говорить:

— Скажіть Петренкові, най собі морду затулить, а то я йому затулю. Завтра його до рапорту.

Десятник віддає мовчки честь і відходить.

Сотня рушає.

Стрільці йдуть гуртом і жваво перешіптуються. Один приступає до десятника й каже:

— Казав сотників візник, що сотник збирається втікати.

— Втікати?

Це слово мигом перескочило з уст до вуст.

— Хоче втікати. Забере свої підводи, спродасть усе, і камінь у воду.

Стрільці переглядаються, і очі на хвилину загорілись рішучістю.

Видно, що в усіх зароджується та сама думка. А ослаблені руки добувають останків сил і стискають судорожно кріса.

А очі всіх їдять десятника.

Він зрозумів їх.

— Я перебираю команду, передайте всім.

Біля хуторів десятник приказує сотні затримат ісь.

Здивований сотник питає, хто дав наказ.

— Я, — рапортує десятник.

— Люди дуже потомлені, не можуть далше йти.

Сотникова зауважає, що їй треба в хаті переповити дитину.

Сотник погоджується.

А стрільці сідають гуртом біля возів, з крісами в руках.

Руки не шукають хліба в торбині, як звичайно на віддиху.

А пан сотник сидить на бричці.

Всі мовчать, а в серцях кипить, клубиться.

Десятник переглядається із стрільцями. Усі встають і йдуть за ним.

— Ви чого? — питає здивовано сотник.

Обступають довкола бричку.

— Ми далше за вами не йдемо, ви більше нам не сотник.

Він дивиться блудними очима, — не вірить.

— Що? Ви, десятник, мені, сотникові, таке говорите? А субординацію знаєте? Я в головну команду... я...

— Я говорю вам це від усіх стрільців.

Сотник дивиться навколо і на земляних обличчях стрільців бачить рішучість і впертість.

А думка нашіптує: хай буде!.. забереш

свої підводи й чорт з ними. Так краще відріжешся.

Сотник говорить уже спокійніше:

— Не хочите, бог з вами. Це така подяка за мої клопоти і працю? Я беру свої підводи і будьте здорові. Побачимо, чи без мене вам ліпше буде?

Каже візникові, щоб покликав паню та сказав підводам, щоб їхали за ним.

— Підводи не поїдуть, — заявляє десятник.

Губи в нього дрижать, а він силкується бути спокійним.

— Як?.. Це ж моя власність!.. Що це, грабунок? Як хто рушить щонебудь мого, застрілю мов собаку.

Грозить револьвером.

А стрільці здіймають кріси з плечей.

Сотник, мов стіна, кидається направо й наліво.

— Підводчики, рушайте за мною, — кричить.

— Вони не рушать, коні одчеплені від орчиків.

Сотник, що лише тепер це завважує, кидається до першої підводи й риється похапцем.

— Що вам треба?—питає рішучо стрілець, що біля підводи.

— Там мої гроші.

— Ваші гроші?

— Його гроші?

— Це скарбові!

— Це наші!

— Це із Жмеринки, із штабу.

— Він тиснув їх для себе, а ми з голоду здихаємо.

— На нашій нужді маєтки збиває.

— Маєте коні та бричку, доволі.

А сотник силою добивається до підводи. Його беруть під руки і відводять до брички.

— Не жартуйте, пане сотнику, бо може бути гірше, — радить десятник.

— У вас у бричці дещо є. Доволі з вас.

А сотник кричить та грозить...

З хутора вибігає жінка з дитиною на руках. Чує крик, не знає, що сталося, і біжить до брички.

— Славку, що сталося?

— Сідай! — кричить сотник.

Сідає хутко.

— Поганяй! — кричить до кучера.

Брат і нянька ледве встигли вхопитися.

Бричка рванулась і покотилась швидко шляхом до Брацлава...

Сотня заворушилась... Немов камінь зсунувся з плечей... Бадьорість освіжує зів'ялі обличчя. Це ж тріснуло останнє огниво ще цісарських пут.

Рушають...

Підводи попереду, стрільці за ними.

Треба минути хуторі, скрутити на той

шлях, що повертає наліво, а там уже недалеко село, нічліг...

— Хлопці!— кричить десятник, — звідти далше не рушимо. Будемо чекати червоної команди!

А на шляху стоїть дядько й цікавими очима дивиться, що робиться.

Проходять біля нього стрільці.

Дядько питає з усмішкою:

— Що, ви вже більшовики? — і показує головою на бричку, що мелькає поміж липами.

— А вам що — жаль за ним?

— Та ж то був злодій! — кинув хтось із гурту.

ЗМІСТ

	Стор.
Дві сили	3
Віче	10
За порадою	24
То був злодій	40

Передплачуйте газету „Пролетарська Правда“

До цього часу передплатники „Пролетарської Правди“ одержали безплатно бібліотеку з таких книжок:

- Ленін. Збірник віршів і оповідань.
Г. Шкурупій. Січневе повстання. Оповідання.
П. Істраті. Косма. Оповідання.
О. Вишня. Усмішки. Гуморески.
Е. Золя. Повідь. Оповідання.
Ф. Якубовський. Силуети сучасних українських письменників.
М. Коцюбинський. Оповідання.
В. Сосюра. Де шахти на горі. Вибір поезій.
Б. Ібаньес. Потвора. Оповідання.
В. Фаворський. Радіо. Нарис.
Ш. Алейхем. Порада. Оповідання.
П. Панч. Земля. Оповідання.
А. Любченко. В берегах. Оповідання.
М. Терещенко. Країна роботи. Вибір поезій.
І. Франко. Добрий заробок. Оповідання.
І. Микитенко. Брати. Оповідання.
А. Головно. Товариші. Оповідання.
В. Базилевич та М. Шарлемань. Київ. Нарис.
О. Слісаренно. Позолочене оливо. Оповідання.
В. Стефани. Новина. Оповідання.
С. Щупан. Під'яремна Україна. Нарис.
А. Барбюс. В землі. Уривок з роману.
В. Елан. Червоні зорі. Вибір поезій.
С. Васильченко. Приблуда. Оповідання.
А. Заливчий. Дитинство. Оповідання.
Ю. Яновський. Рейд. Оповідання.
М. Хвильовий. Легенда. Оповідання.
Я. Качура. Хтодьова родина. Оповідання.
М. Гладкий. Новий українськ. правопис.

Л. Первомайський. В палітурні. Оповідання.
Г. Льорбер. Фосфор. Оповідання.
П. Тичина. Надходить літо. Вибір поезій.
Г. Косинка. За ворітьми. Оповідання.
К. Клебер. Барикада. Оповідання.
І. Ле. Ритми шахтьорки. Оповідання.
Довбас. Збірник віршів і оповідань.
І. Кириленко. Сергій Коваль. Оповідання.
І. Кулик. Ніагара. Вибір поезій.
Б. Новалечко. Українська пролетарська
література. Нарис.
П. Козланюк. В селі. Оповідання.
О. Копиленко. Мати. Оповідання.
Дніпрельстан. Збірник віршів і оповідань.
М. Буш. Найважливіше з мистецтв. На-
рис про кіно.
М. Майський. Іспит. Оповідання.
Жовтень. Збірник віршів.
В. Чумак. Червоний заспів. Вибір поезій.
Г. Епик. Радіоаматор. Оповідання.
А. Іргізов. Перший страйк київських
робітників. Нарис.
О. Влизько. Рейс. Вибір поезій.
М. Альбертон. Біро-Біджан. Уривки.
М. Ірчан. Змовники. Оповідання.
В. Кузьмич. Шість тисяч метрів. Оповідання.
М. Бажан. Дорога. Вибір поезій.
М. Бал. На оновленій землі. Нарис.
Комсомолія. Збірник віршів.
М. Козоріс. Віче. Оповідання.

Щоб поповнити бібліотеку „Пролетарської Пра-
вди“, передплачуйте велику щоденну газету
—— „ПРОЛЕТАРСЬКА ПРАВДА“ ——
на кожвий наступний місяць.

A 530984

БЕЗПЛАТЕН ДОДАТОК
== ГАЗЕТИ ==

ПРОЛЕТАРСЬКА
ПРАВДА